

فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی
دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام)
سال دوازدهم، شماره ۴۷ پاییز ۱۴۰۲

تاثیر اقتصاد مقاومتی بر مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان

● اصغر افتخاری ●

استاد علوم سیاسی، گرایش جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، تهران، ایران

● علیرضا عباسی ●

دانشجوی دکتری مطالعات امنیت ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۷

چکیده

این پژوهش ناظر بر شناسایی و بهره‌برداری از حوزه‌های همکاری‌های احتمالی بین ایران و پاکستان در راستای تامین اهداف امنیتی است. ایجاد امنیت به کمک اقتصاد مقاومتی دارای اهمیت کاربردی است چون به بهبود الگوی روابط بین ایران و پاکستان کمک می‌کند و باید در اولویت‌های سیاست جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد. پژوهش پیش‌رو در پی پاسخ به این پرسش اصلی است: به کارگیری اقتصاد مقاومتی در مناسبات بین ایران و پاکستان تا چه اندازه می‌تواند باعث تداوم امنیت دوجانبه میان این دو کشور شود؟ رویکرد محققان توصیفی تحلیلی، نوع تحقیق کاربردی، و روش جمع‌آوری داده‌ها اسنادی است و برای تحلیل آنها از الگوی مبتنی بر ترکیب دو نظریه اقتصاد مقاومتی و گفتمان سلبی امنیت به عنوان نظریه مبنای تحلیل استفاده شده است. مطالعات امنیتی و اقتصادی جداگانه در خصوص موضوع منتشر شده، اما موضوع تاثیر اقتصاد مقاومتی در مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان، تاکنون به صورت تلفیقی بررسی نشده است. این تحقیق نشان می‌دهد تحلیل ارکان اقتصاد مقاومتی شامل حمایت از تولید ملی، ثبات اقتصادی، عدالت اقتصادی و اصلاح الگوی مصرف بر مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان، شامل سه موضوع بحرانی مهم چالش‌های مرزی، گروه‌های تروریستی و مواد مخدر تاثیر مستقیم داشته است و با توجه ویژه به ارکان اقتصاد مقاومتی می‌توان هم تسکینی در وضعیت کنونی اقتصادی کشور ایجاد نمود و هم مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان را تقویت کرد.

کلیدواژه‌ها: جمهوری اسلامی ایران، پاکستان، اقتصاد مقاومتی، مناسبات امنیتی، تولید ملی

مقدمه و بیان مسأله

روابط با همسایگان، خواسته یا ناخواسته تأثیرات تعیین کننده‌ای بر امنیت و تمامیت ارضی هر کشوری دارد. روابط اقتصادی ایران با پاکستان در حد مطلوب نبوده و اگر از تاثیر اقتصاد مقاومتی در روابط دوجانبه با پاکستان به طور شایسته‌ای استفاده شود می‌توان با توجه به هسته‌ای بودن این کشور علاوه بر ایفای نقش مثبت در تحولات منطقه‌ای موجب کاهش بی‌ثباتی در مناطق مرزی شد. بنابراین مسأله پژوهش، ناظر بر شناسایی و بهره برداری از حوزه‌های همکاری‌های احتمالی بین ایران و پاکستان در راستای تامین اهداف امنیتی است.

اهمیت: ایران و پاکستان دو کشور مهم در منطقه خاورمیانه به شمار می‌آیند و هر دو برای تامین ثبات داخلی و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی خود نیاز به روابط اقتصادی پایدار با یکدیگر دارند. تاثیر اقتصاد مقاومتی علاوه بر پیشرفت کشور و امکان بهبود استانداردها، باعث افزایش امنیت بین کشورها نیز خواهد شد. جمهوری اسلامی ایران از یک سو با چالش‌های ساختاری اقتصادی مواجه است و از سوی دیگر چندین دهه است که با سیاست‌های تحریمی غرب دست و پنجه نرم می‌کند. ایجاد امنیت به کمک اقتصاد مقاومتی دارای اهمیت کاربردی است چون به بهبود الگوی روابط بین ایران و پاکستان کمک می‌کند و باید در اولویت‌های سیاست جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد.

ضرورت: با توجه به اهمیت پاکستان به دلایل هسته‌ای و شرایط منطقه‌ای، اگر ج.ا.ایران نتواند امنیت بین ایران و پاکستان را با به کارگیری اقتصاد مقاومتی افزایش دهد با مشکلاتی در تحولات امنیتی منطقه از جمله: تاثیر از پیامدهای نظامی شدن برنامه‌های هسته‌ای پاکستان، رشد رادیکالیسم اسلامی و بی‌ثباتی سیاسی در پاکستان به موجب افزایش دخالت قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای، تهدیدات منحصر به فرد در زمینه‌ی مواد مخدر و افزایش هزینه‌ها در ایجاد امنیت در مرزهای شرقی روبرو خواهد بود.

اهداف: هدف اصلی این پژوهش، شناخت زمینه‌های کاهش هزینه‌های امنیتی بین ایران و پاکستان و همچنین حل بخشی از مشکلات بوجود آمده از تحریم با بکارگیری اقتصاد مقاومتی است. اهداف فرعی نیز عبارتند از: ارائه راهکارهای موجود برای افزایش مناسبات اقتصادی ایران و پاکستان و همچنین تبیین تاثیرات اقتصاد مقاومتی ایران و پاکستان بر دوام و گسترش روابط دوجانبه.

سؤالات تحقیق: پژوهش پیش‌رو در پی پاسخ به این پرسش اصلی است: به کارگیری اقتصاد مقاومتی در مناسبات بین ایران و پاکستان تا چه اندازه می‌تواند باعث تداوم امنیت دوجانبه میان این

دو کشور شود؟ در همین خصوص به سؤال‌های فرعی زیر پرداخته شده است: تهدیدات مهم در مناسبات امنیتی ایران و پاکستان کدامند؟ ارکان اقتصاد مقاومتی کدامند؟ فرضیه: به نظر می‌رسد بتوان بر مبنای نیازهای فزاینده پاکستان در حوزه اقتصادی و تحریم‌های اعمال شده بر ایران با اجرای اقتصاد مقاومتی، نظام امنیت دوجانبه‌ای را بین این دو کشور مستقر و تقویت نمود.

روش‌شناسی تحقیق

رویکرد محققان توصیفی تحلیلی، نوع تحقیق کاربردی، و روش جمع‌آوری داده‌ها اسنادی است و برای تحلیل آنها از الگوی مبتنی بر ترکیب دو نظریه اقتصاد مقاومتی و گفتمان سلبی امنیت به عنوان نظریه مبنای تحلیل استفاده شده است. به این گونه که تاثیر اقتصاد مقاومتی به عنوان متغیر مستقل بر مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان به عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار می‌گیرد.

پیشینه

پژوهش‌های موجود را با توجه به موضوع، می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

پژوهش‌های امنیتی

برخی از پژوهش‌های انجام شده تاثیر بی‌ثباتی‌های امنیتی پاکستان بر امنیت ایران را بررسی می‌کند که عبارتند از:

جعفری (۱۳۹۰) با بررسی تاثیر بی‌ثباتی‌های سیاسی و امنیتی پاکستان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران با بیان موانع تحقق امنیت و نیز راهکارهای ایجاد یک محیط امن در روابط دو کشور به این نتیجه می‌رسد که تهدید امنیت ملی جمهوری اسلامی در مرزهای شرقی به واسطه بی‌ثباتی سیاسی و اجتماعی در پاکستان است.

یحیی یوسف زادگان (۱۳۹۲) با تحلیل مناسبات سیاسی امنیتی ایران و پاکستان طی سال‌های (۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱) و بیان عوامل سیاسی - امنیتی بین دو کشور به این نتیجه می‌رسد که دو کشور در کنار اهداف، مسائل سیاسی - امنیتی، اقتصادی، فرهنگی خود را نیز به صورت گسترده تر دنبال نمایند و طبیعتاً بنابر ماهیت همگرایی که بین دو کشور فی‌الفسه موجود است، بتواند ضمن تقویت بنیه سیاسی - امنیتی در حل منازعات منطقه‌ای نقش بسیار ارزنده‌ای را ایفا نمایند و عوامل واگرا را در سطح روابط خود کاهش دهند.

محمدی و احمدی (۱۳۹۴) با تبیین مدل ژئوپلیتیک روابط ایران و پاکستان به آشکارترین منابع تنش و تهدید روابط ایران و پاکستان، شامل مواردی مانند: شیعه ستیزی در قالب مسائل ایدئولوژیک، ناامنی مرزها، حمایت از طالبان در افغانستان و حمایت افراطی پاکستان از عربستان سعودی، اشاره می‌کند. همچنین به مواردی مانند: برنامه کنترل نشده هسته ای این کشور با وجود گروه‌های بنیادگرا و تندرو، تنش‌های مرزی که تاکنون تعیین تکلیف نشده‌اند و رقابت منفی دو کشور در آسیای مرکزی نیز می‌پردازد.

فدوی و کنعانی (۱۳۹۵) با بررسی گروه‌های اسلامی پاکستان، افراطی‌گری این گروه‌ها را موجب شکنندگی و بی‌ثباتی برای فضای پیرامونی ایران می‌دانند و به این نتیجه رسیده‌اند که اصل منازعات پاکستان و ایران حول مسائل ایدئولوژیک به نمایندگی مذهب و قومیت است و شکل‌گیری گروه‌های افراطی مذهبی در پاکستان و ایران نمونه‌ای از منازعات ایدئولوژیک دو کشور است از حمایت برخی از رژیم‌های منطقه‌ای و سرویس اطلاعاتی پاکستان برخوردار است.

گل افشانی و کیانی (۱۳۹۵) با بررسی تحولات مرزی ایران و پاکستان از زمان جدایی پاکستان از هند و عدم نظارت و حاکمیت این کشور و همکاری عوامل داخلی با نیروهای تروریستی به این نتیجه رسیده‌اند که تحولات مرزی بین دو کشور متأثر از ویژگی قومی و قبیله‌ای، دخالت نظامیان در امور سیاسی و عدم تجانس مذهبی و قومی و محرومیت مناطق مرزی کشور با قسمت مرکزی ایران است

پژوهش‌های اقتصادی

پژوهش‌های انجام شده در حوزه اقتصاد میان ایران و پاکستان محدود هستند.

رومیانی (۱۳۹۸) با بررسی دیپلماسی اقتصادی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال پاکستان به این نتیجه رسیده است که دیپلماسی اقتصادی به عنوان یک عنصر مشترک منفعت محور و سودآور و یک اهرم مؤثر در مدیریت روابط تهران اسلام آباد، می‌تواند موجبات وابستگی متقابل اقتصاد، تجارت و همچنین جلب همکاری و مدیریت اختلاف طرفین را در پی داشته باشد و در نگاهی کلی دیپلماسی اقتصادی تهران نسبت به اسلام آباد شامل: صادرات متقابل، ترانزیت کالا، صادرات برق و تبادل فرآورده‌های نفتی می‌باشد.

رئیس پور (۱۳۹۱) با بررسی نقش بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان در تأمین معیشت اقتصادی مرزنشینان به این نتیجه رسیده است که رونق هرچه بیشتر بازارچه‌های مرزی کنونی و تاسیس بازارچه‌های جدید در نقاطی که شرایط لازم را داشته باشد، می‌تواند علاوه بر حل

مشکلات معیشتی مرزنشینان و رونق بخشیدن به اقتصاد مناطق دور افتاده مرزی استان، خلأ موجود در محدوده‌ی مرزها را جبران و از خالی شدن حاشیه‌ی مرزها جلوگیری کند که این موضوع خود می‌تواند در افزایش ضریب امنیت مرزها و جلوگیری از قاچاق، بسیار موثر واقع شود.

حاجیه رجبی فرجاد، فریبا شایگان، ضرغام سرپرست (۱۳۹۹) با بررسی تأثیر اقتصاد مقاومتی بر احساس امنیت اجتماعی شهروندان شهرستان دورود انجام شد می‌توان نتیجه گرفت، بین اقتصاد مقاومتی و مؤلفه‌های تشکیل دهنده آن (حمایت از تولید ملی، اصلاح الگوی مصرف، عدالت اقتصادی و ثبات اقتصادی) با احساس امنیت اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد. متغیر عدالت اقتصادی در پیش بینی احساس امنیت اجتماعی، بیشترین سهم دارد، درحالی که نگرش نسبت به اصلاح الگوی مصرف، کمترین تأثیر را بر احساس بر متغیر / امنیت اجتماعی دارد.

چنانکه ملاحظه می‌شود مطالعات امنیتی و اقتصادی جداگانه در خصوص موضوع منتشر شده اما موضوع تأثیر اقتصاد مقاومتی در مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان، تاکنون بررسی نشده و از این حیث این مقاله دارای نوآوری است.

مبانی مفهومی و نظری

با توجه به نقش محوری مفاهیم و جایگاه الگوی تحلیل در پژوهش حاضر، در این قسمت مبانی مفهومی و نظری ارائه شده است:

امنیت ملی

امنیت ملی به الزاماتی اشاره می‌کند که بقای دولت ملی را از طریق به کارگیری انواع قدرت حفظ نماید. از یک دیدگاه، امنیت ملی به صورت تک بعدی انگاشته می‌شود و به معنای مطالعه تهدید، استفاده و کنترل نیروی نظامی است که در این شرایط چگونگی استفاده حکومت‌های ملی از نیروهای نظامی برای رویارویی با تهدیدهای نظامی خارجی بررسی می‌شود. از سوی دیگر، مفهوم مدرن امنیت ملی با توجه به تغییرات حاصله در سطوح ملی و بین‌المللی، ابعاد سخت افزاری، نظامی و نرم‌افزاری را دربر می‌گیرد که در این چارچوب می‌توان به ابعاد سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی اشاره کرد (حسین زاده، ۱۳۹۲: ۳). در مجموع می‌توان تعریف زیر را به عنوان تعریف منتخب از امنیت ملی در این تحقق ارائه نمود: توانایی یک ملت برای حفاظت از ارزش‌های حیاتی داخلی در مقابل تهدیدهای خارجی و اینکه کشورها سیاست‌ها و تصمیم‌های لازم را برای حمایت از ارزش‌های داخلی در مقابل تهدیدهای خارجی، اتخاذ می‌کنند.

مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان

مناسبات امنیتی بین دو کشور تابعی از تهدیدات مورد نظر در روابط ایران و پاکستان است. در مقام ارابه تعریف عملیاتی از مناسبات امنیتی در این مقاله می‌توان چنین اظهار داشت که، مناسبات امنیتی بین دو کشور دلالت بر سه موضوع بحرانی مهم به شرح زیر دارد:

۱- چالش‌های مرزی

وجود کانون‌های ناامن ساز و ضدامنیتی، در درازای مرزهای ایران با همسایگانش، نگرانی‌هایی برای مرز نشینان، دولت مرکزی و دست اندرکاران امور مرزی فراهم آورده است (فدوی و کنعانی، ۱۳۹۵:۱۵۵). وجود ۹۸۰ کیلومتر مرز مشترک بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان و وجود بافت حاکم عشیره‌ای قومی یکسان در دو طرف مرز و مشکلات کشور همسایه از قبیل عدم نظارت کافی بر مرز و محدودیت زمینه فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی و همچنین کمبود زیرساخت‌های اقتصادی و عدم توسعه در این منطقه، وضعیت نامتعادل و نابرابر اقتصادی و فرهنگی، فقدان نظام برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری هماهنگ و کارآمد در این خطه در سال‌های اخیر تبعات گوناگونی از جمله: روی آوری احتمالی به مبادلات غیر رسمی، بخش وسیعی از اشتغال مالی را تامین و قاچاق کالا و مواد مخدر و تردهای غیر مجاز و... را به دنبال داشته است (میر رضوی، ۱۳۹۳:۳).

۲- چالش‌های ناشی از گروه‌های تروریستی

ناامنی و فعالیت اشراک و گروهک‌های تروریستی در این منطقه تا حدودی ناشی از نامتوازنی در توسعه و پیامدهای ناشی از آن مانند: فقر، احساس تبعیض، واگرایی از حکومت مرکزی، بی‌اعتمادی نسبت به سیاست‌های نظام، نارضایتی عموم، قاچاق و غیره است (ایزدی و دبیری، ۱۳۹۲:۱۰۷). در این باره سید باقر حسینی، عضو کمیسیون امنیت ملی مجلس می‌گوید: "تروریست‌ها و سرویس‌های اطلاعاتی دشمن از ضعف معیشت مردم سوء استفاده کرده، اقدام به جذب آنها می‌کنند. متأسفانه نبود اشتغال در منطقه منجر به جذب برخی از افراد در گروه‌های مافیایی از جمله مواد مخدر شده، به گونه‌ای که در برخی موارد این افراد ممکن است تنها برای کسب ۲۰۰ هزار تومان اقدام به قاچاق مواد مخدر کنند که این خود به ناامنی در استان دامن می‌زند". در آمارگیری نمونه‌ای که در سال ۱۳۶۵ در چابهار، پیشین، قصرهند و سراوان انجام شد، مشخص شده است که شمار بلوچ‌های ایرانی که به پاکستان مسافرت کرده‌اند، ۱۶ برابر کسانی بود که به تهران سفر کرده و ۴ برابر افرادی بوده که به زاهدان رفته‌اند (پاپلی یزدی، ۱۳۹۸:۱۶).

۳- چالش‌های ناشی از قاچاق مواد مخدر

رابطه معنادار و مستقیمی بین میزان درآمد حاصل از تجارت مواد مخدر و فعالیت‌های گروه‌های افراطی جمهوری اسلامی ایران وجود دارد، چرا که این گروه‌ها از مواد مخدر و سود ناشی از آن برای مبارزه با فقر اقتصادی خود استفاده می‌کنند (واعظی، ۱۳۹۰: ۳۷). به طوری که یکی از منابع مالی طالبان قاچاق مواد مخدر و ارتباط با شبکه تجاری مافیای مواد مخدر است (فدوی و کنعانی، ۱۳۹۵: ۱۶۱). رهبران طالبان شرعاً تولید مواد مخدر و ارسال آن به کشورهایمانند ایران را حلال و مباح اعلام کرده‌اند. به گفته یکی از تحلیل‌گران، طالبان از تولید و قاچاق مواد مخدر اهداف سیاسی دنبال کرده، درصدد بسط نفوذ و تحلیل خود به کشورهای منطقه به ویژه جمهوری اسلامی ایران است به گونه‌ای که حتی ملامحمد عمر، رهبر طالبان توقف، تولید و قاچاق مواد مخدر را منوط به پذیرش و به رسمیت شناخته شدن این گروه به وسیله سایر کشورها از جمله جمهوری اسلامی ایران کرده است و عملاً از سال ۱۹۹۶ و بسط قدرت طالبان در افغانستان مرزهای این کشور با ایران، جولانگاه کاروان‌های بزرگ مواد مخدر بوده که با حمایت کامل نظامی این گروه به سمت مرزهای ایران و کشورهای آسیای مرکزی حرکت می‌کنند و مقابله و کنترل آنها تنها با صرف هزینه‌ها و امکانات بسیار میسر گردیده است (حق پناه، ۱۳۷۷: ۱۶۰).

اقتصاد مقاومتی

"اقتصاد مقاومتی یعنی اقتصادی که مقاوم است، با تحریکات جهانی، با تکان‌های جهانی، با سیاست‌های آمریکا و غیر آمریکا زیرورو نمی‌شود، اقتصادی است متکی بر مردم اقتصاد مقاومتی یعنی اقتصادی که با توجه به همه قوت‌ها و ضعف‌های داخلی و خارجی و تهدیدها و فرصت‌های بیرونی، سناریوسازی می‌کند و برای هر شرایطی برنامه دارد" (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳).

اقتصاد مقاومتی با تعریف بالا داری چند رکن اساسی است که عبارتند از:

۱- حمایت از تولید ملی

از ابتدای دهه نود، تأکید مقام معظم رهبری بر ضرورت تداوم تولید ملی و حمایت از کار و سرمایه ایرانی، مبین سه وظیفه برای دولت، دست‌اندرکاران تولید و مردم می‌باشد. سه حلقه‌ای که نحوه تعامل آنها بر هم تأثیر مستقیم دارد و نتیجه نهایی آن به این تعامل وابسته است. بنابراین، باید تمام ارتباطات این سه حلقه با هم اصلاح شده و در راستای افزایش تولید ملی بهبود پیدا کند. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۱).

۲- اصلاح الگوی مصرف

ما باید الگوی مصرف را اصلاح کنیم. ما باید به سمت اصلاح الگوی مصرف حرکت کنیم. مسئولان کشور در درجه اول چه قوه مقننه، چه قوه مجریه و چه سایر مسئولان کشور، قوه قضائیه و غیر آنها و اشخاص و شخصیت‌ها در رتبه‌های مختلف اجتماعی و آحاد مردم ما از فقیر و غنی، باید به این اصل توجه کنند که باید الگوی مصرف را اصلاح کنند. این جور مصرف کردن در همه زمینه‌ها در امور ضروری زندگی، در زیاده‌های زندگی مصرف کردن بی رویه و بدون منطق و بدون تدبیر عقلانی، به ضرر کشور و به ضرر آحاد و اشخاص ماست و امیدوارم که این عنوان که اصلاح الگوی مصرف است برای همه ما دستورالعمل باشد و همه ما بتوانیم براساس این شعار مهم، حیاتی و اساسی برای کشور عمل کنیم و از منابع کشورمان به بهترین وجهی استفاده نماییم (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸).

۳- عدالت اقتصادی

مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای دولت دهم، ضمن تأکید بر رعایت عدالت، یک معیاری لازم است و گفتند بینیم عدالت در بخش‌های مختلف، بخش‌های فرهنگی، بخش‌های آموزشی، بخش‌های اقتصادی مراعات شده یا نه؟ (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۹). عدالت اقتصادی افزون‌بر نفی فقر مطلق، تداوم ثروت در دست اغنیا را بر نمی‌تابد و نسبت را مبنای خود قرار می‌دهد و پیوندی «وضع الشيء فی موضعه» به موهبت‌های الهی و عوامل تولید ناگسستگی میان توزیع، تولید و مصرف برقرار می‌کند (رجبی فرجاد، ۱۳۹۹: ۳۶).

۴- ثبات اقتصادی

از ثبات اقتصادی در لغت به پایداری، پابرجایی و پایایی یاد می‌شود و در اصطلاح، ثبات اقتصادی و تثبیت اقتصادی عبارت است از کاربرد شیوه‌های پولی و مالی و دیگر تدابیر برای اجتناب از انقباض یا تورم آشکار در اقتصادهای صنعتی پیشرفته دنیا (فرهنگ، ۱۳۹۲، ۲۰۸۰).

کنش متقابل مناسبات امنیتی و اقتصاد مقاومتی

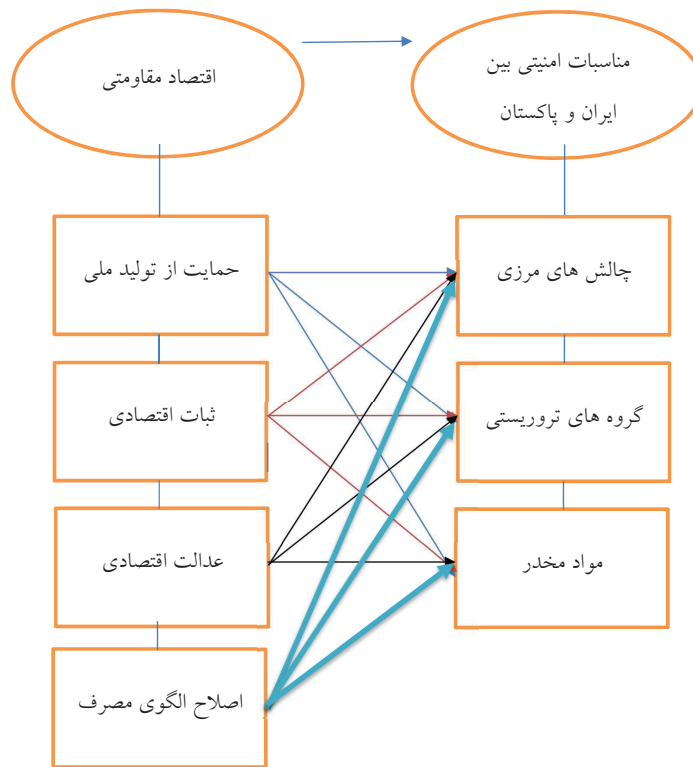
یکی از مولفه‌های اساسی حفظ و ارتقای امنیت ملی در جهان امروزی اقتصاد است. با توجه به ضرورت این شاخص اقتصاد در کنار مباحث سیاسی، نظامی و فرهنگی می‌تواند بنیان‌های یک دولت را تضعیف و یا تقویت گرداند. در این میان خود مبحث اقتصاد با شاخص امنیت در ارتباط بوده و ما شاهد ظهور مفهوم امنیت اقتصادی هستیم.

ماندل امنیت اقتصادی را عبارت از: میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق

تامین کالاها، و خدمات هم از مجرای عملکرد داخلی و هم حضور در بازارهای بین‌المللی می‌داند. مفهوم امنیت اقتصادی در خلال جنگ سرد در کشاکش بالا بردن موازنه قدرت، ابتدا در بلوک غرب مطرح شد و امنیت اقتصادی به عنوان یکی از ابعاد مهم امنیت ملی مطرح گردید (ربیعی، ۱۳۷۸: ۱۳۸). در روابط میان دو کشور نیز مناسبات امنیتی بین دو کشور از اقتصاد مقاومتی متأثر خواهد شد و با تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و موضوعات بحرانی در مناسبات امنیتی، روابط فی‌مابین مولفه‌ها قابلیت تحلیل پیدا خواهد نمود.

حال می‌توان الگوی تحلیل نوشتار حاضر را به شرح نمودار زیر ترسیم نمود:

تأثیر اقتصاد مقاومتی در مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

تأثیر حمایت از تولید ملی بر مناسبات امنیتی ایران و پاکستان

مشکلات اقتصادی با توجه به منابع و امکانات داخل کشور و تقویت تولید داخلی حل می‌شود. به عبارت دیگر تقویت تولید داخلی علاوه بر این که تمامی مشکلات کشور از جمله مشکلات اقتصادی را حل می‌کند، موجبات عزت و بی‌نیازی کشور را در تمامی حوزه‌ها فراهم می‌نماید (هاو کینز، ۱۳۸۵: ۹). تولید ملی در کشور بر ارکان مناسبات امنیتی ایران و پاکستان به شرح ذیل تأثیرگذار است.

تولید ملی و چالش‌های مرزی بین دو کشور

وجود مبادلات و پیوندهای فضایی دو سوی مرز و بین کشورهای مجاور، آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدات مختلف، مرزها را به کانون‌های حساسی مبدل ساخته است (عندلیب، ۱۳۸۴: ۱). اصلی‌ترین چالش مرزی بین دو کشور که به تولید ملی ضربه وارد می‌کند قاچاق عمده سوخت است. پاکستان دارای ذخائر گازی خوبی است ولی عمده نیازهای خود در زمینه انرژی را خریداری می‌کند زیرا فقط امکان استخراج حدود ۷۰ تا ۱۰۰ هزار بشکه نفت در روز را دارد و این مقدار تنها پاسخگوی ۱۰ درصد مصارف داخلی پاکستان است. برای همین، قسمت اعظم نیازهای نفتی و فرآورده‌های اش از طریق واردات تأمین می‌شود (<http://www.css.ir/fa content>).

باتوجه به اظهارات فرماندار سراوان بیشتر کار قاچاق از سوی رانندگان پاکستانی و در آن سوی مرز صورت می‌گیرد. اگر بخواهیم خوب به همه ابعاد قاچاق سوخت نگاه کنیم متوجه می‌شویم که این کار جز ضرر به مردم منطقه و اقتصاد کشور هیچ نتیجه دیگری ندارد. سوخت‌کش‌ها به دلیل سرعت بالایی که دارند، موجب نابودی جاده‌ها و راه‌های روستایی، ناامنی جاده‌های ارتباطی و زمینه‌ساز تصادفات شده‌اند که این حوادث منجر به کشته شدن تعداد زیادی از مرزنشینان و ساکنان منطقه در تصادفات شده است. علاوه بر این موارد این سوختی که در ایران به صورت یارانه‌ای و با هزینه بالا تأمین می‌شود در پاکستان، بنزین لیتری ۱۲ هزار تومان و گازوئیل لیتری ۱۰ هزار تومان به صورت قاچاقی به فروش می‌رسد. تخمین زده می‌شود روزانه بین شش تا هشت میلیون لیتر گازوئیل و نفت از ایران به کشور پاکستان قاچاق می‌شود این میزان قاچاق در سال به بیش از دو میلیارد لیتر می‌رسد. بیکاری، خشکسالی و قیمت پایین سوخت در ایران نسبت به کشور پاکستان دلیل اصلی قاچاق سوخت است که باعث شده اکثر جوانان استان سیستان و بلوچستان به سمت این شغل پرخطر

بروند. بیش از سه هزار خودرو در استان سیستان و بلوچستان مشغول حمل قاچاق مواد نفتی هستند (<https://www.hamshahrionline.ir>). با توجه به مطالبی که عنوان شد و همچنین با عنایت به اینکه اساسی‌ترین رکن تحقق اقتصاد مقاومتی اتکای بر تولید داخلی و تقویت آن است می‌توان نتیجه گرفت، نبود شرایط تولید داخلی در استان و بی‌کاری مرزنشینان، آنان را به سوی قاچاق سوخت سوق می‌دهد که علاوه بر اینکه به اقتصاد کشور ضربه می‌زند آسیب‌های جسمانی و پرخطری را برای مردم این منطقه به دنبال خواهد داشت. فلذا می‌توان با فراهم نمودن شرایط تولید و جلوگیری از قاچاق و برنامه ریزی برای صادرات سوخت علاوه بر توسعه مناطق مرزی موجب تقویت تولید ملی و کاهش چالش‌های مرزی با پاکستان شد.

تولید ملی و فعالیت گروه‌های تروریستی

مناطق خودمختار قبایل پاکستان، پناهگاه و محل امن آموزش و تردد گروه‌های تروریستی شده است که در نقاط مرزی علیه ایران فعالیت می‌کنند. این گروه‌ها که اکثر آن‌ها در مرزهای شرقی کشور فعالیت می‌کنند، در مناطق قبایلی پاکستان آموزش می‌بینند و از افکار بنیادگرایانه آن‌ها تأثیر می‌پذیرند و برای انجام اقدامات تروریستی در ایران برنامه‌ریزی می‌کنند. (احمدی و بیدالله-خانی، ۳۳۱۳۹۱) فعالیت گروه‌های تروریستی موجب کاهش جذب سرمایه‌گذاری در کشور می‌شود و در نتیجه موجب گسست پیوندهای ارتباط دوسویه تولید ملی با تولید بین‌المللی خواهد شد.

گزارش سال ۱۹۹۹ کنفرانس توسعه و تجارت سازمان ملل متحد در مورد وضعیت سرمایه‌گذاری در جهان، خاطرنشان می‌سازد، کشورهایی که قادر به جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نباشند در معرض خطر حاشیه‌ای شدن در صحنه جهانی قرار خواهند داشت. این گزارش، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای در حال توسعه را یک مسأله مهم و حیاتی می‌داند که از این راه مهارت‌های نیروی کار داخلی افزایش می‌یابد و علاوه بر انتقال تکنولوژی، پیوندهای ارتباط دوسویه تولید داخلی با تولید بین‌المللی برقرار می‌شود و این چشم‌انداز مؤید نظریات جدیدی است که همبستگی شدیدی را بین ساختار و عناصر اقتصاد سیاسی بین‌المللی با ماهیت امنیت در همان سطح ادعا می‌کند. (Buzan, Barry, ۱۹۹۴, ۹۹)

تولید ملی و قاچاق مواد مخدر

در نگاه رهبر انقلاب نیز عدم حمایت از تولید موجب بر شکسته شدن کارخانه‌ها، بیکار شدن جوانان و در نتیجه گرایش آنان به مواد مخدر را به همراه خواهد داشت. مواد مخدر همواره از دغدغه‌های جدی

و اساسی برای ایران بوده است. حال آن که دولتمردان پاکستان و افغانستان به دلیل وجود مشکلات و چالش‌های سیاست داخلی، کمتر به آن پرداخته‌اند و تاکنون مبارزه با این معضل از اولویت‌های اساسی در سیاست‌گذاری این کشورها برخوردار نبوده است. صدور مواد مخدر از شرق و جنوب شرق جمهوری اسلامی ایران برای مصرف داخلی و انتقال آن به بازارهای جهانی به ویژه اروپا، در ردیف مهمترین منابع ناامنی و بحران در این منطقه از کشور است. (کریمی‌پور، ۱۳۷۹: ۱۵۰)

طبق آمار اعلام شده توسط رئیس پلیس مبارزه با مواد مخدر نیروی انتظامی، حدود ۶۰ تا ۶۵ درصد از مواد مخدری که وارد ایران می‌شود از مرز پاکستان وارد می‌شود. (www.isna.ir/news) این حجم ورود مواد مخدر در مرز پاکستان نشان از نبود تولید و اشتغال داشته چراکه مهمترین عامل رشد قاچاق مواد مخدر عوامل اقتصادی است. لذا با حمایت از تولید و افزایش صادرات، بیکاری کاهش یافته و قاچاق مواد مخدر نیز کاهش خواهد یافت.

تأثیر ثبات اقتصادی بر مناسبات امنیتی دو کشور

ثبات اقتصادی شرایطی است که در آن نرخ رشد اقتصادی ثابت و پایدار بوده، نرخ تورم پایین و تقریباً ثابت باشد (معمولاً در محدوده سه تا پنج درصد)، نرخ بیکاری نزدیک نرخ طبیعی خود قرار داشته باشد، کسری بودجه پایین و نرخ ارز رسمی تقریباً برابر نرخ ارز بازاری باشد. هر یک از این موارد شاخصی برای ثبات اقتصادی به حساب می‌آیند، زیرا هر یک از این مؤلفه‌ها در ایجاد بستر باثبات اقتصادی نقشی اثرگذار دارند (رحمانی و صادق زاده، ۱۳۸۹: ۹). در کشورهایی همچون ایران که عمده درآمد ارزی آنها حاصل از صادرات نفت می‌باشد تا زمانی که این درآمد متکی بر استفاده بهینه از منابع و امکانات داخلی و رشد سرمایه‌گذاری و تولید داخلی نباشد، در نوسان و آسیب پذیر بوده و ثبات اقتصادی در بخش‌های مختلف و به دنبال آن نرخ رشد اقتصادی و نرخ ارز را دچار بی‌ثباتی ساخته و در کل می‌توان گفت همه شاخص‌های اخیر را دستخوش نوسان می‌سازد. نرخ تورم و بیکاری در جذب سرمایه‌گذاری خارجی و مناسبات امنیتی دو کشور رابطه مستقیم دارد. ثبات اقتصادی در کشور بر ارکان مناسبات امنیتی ایران و پاکستان به شرح ذیل تأثیرگذار است.

۱- ثبات اقتصادی و چالش‌های مرزی بین دو کشور

ثبات اقتصادی یا امنیت اقتصادی موجب حل مشکلات اقتصادی و سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق مرزی کشور از جمله در مناطق مرزی ایران و پاکستان خواهد شد. در نظرسنجی که به آن اشاره خواهد شد بی‌ثباتی اقتصادی رتبه نخست را در عدم سرمایه‌گذاری دارد.

در یک نظرسنجی که واحد نظرسنجی ماهنامه "اقتصاد ایران" در آذرماه ۱۳۷۸ در مورد بازدارنده‌های جذب سرمایه گذاری خارجی و مشکلات مناطق آزاد انجام داده، بی ثباتی و ناامنی اقتصادی، سیاسی و حقوقی در میان متغیرهای گوناگون رتبه نخست را به دست آورده است. جامعه آماری این نظرسنجی را ۳۲ نفر از صاحب نظران اقتصاد ایران تشکیل می‌داد که در مورد مشکلات نظام اقتصادی، شاخص نبود امنیت اقتصادی با ۴۰/۶ درصد و در مشکلات نظام سیاسی، شاخص بی ثباتی و ناامنی سیاسی با ۳۱/۳ درصد و در مشکلات نظام حقوقی و مقرراتی، شاخص بی ثباتی و عدم شفافیت قوانین و مقررات قانون کار با ۳۴/۳ درصد، رتبه نخست را به خود اختصاص داد. (ماهنامه اقتصاد ایران، ش ۱۱: ۸)

۲- ثبات اقتصادی و فعالیت گروه‌های تروریستی

ثبات اقتصادی موجب کاهش فعالیت های تروریستی و افزایش فعالیت های تروریستی موجب ریسک در سرمایه گذاری و در نتیجه موجب کاهش ثبات اقتصادی خواهد شد.

کاهش سرمایه به کار گرفته شده برای هر کارگر، معادله تولید، پایه بهره وری، سکوی رشد اقتصادی و پهنه عدالت اجتماعی را گسسته است. در این میان نسبت سرمایه گذاری به تولید از ۳۵٪ در سال ۵۵ با رشد منفی ۵۷٪ به ۱۵٪ در سال ۷۸ پایین آمده است. گسست تعادل بین کار و سرمایه، مشکلات بی شماری را در پی خواهد داشت که کاهش رشد اقتصادی از پیامدهای اولیه آن است. اگر چه محاسبه دقیق در مورد میزان ناآرامی های سیاسی که شامل: ترورها، خشونت های دسته جمعی، تظاهرات و شورش ها می گردد در ایران دشوار است، اما مشاهده وجود همبستگی بین درجه ریسک سیاسی در ایران و کاهش سرمایه گذاری و فرار سرمایه ها از ایران، می توان حکم به زیان آور بودن شرایط خشونت آمیز در کشور کرد. (فاتحی، کمال، "کشورهای در حال توسعه فرار سرمایه، و ناآرامی های سیاسی - اجتماعی"، علی طوسی، برنامه و توسعه، دوره ۲، ش ۴، ص ۹۷)

معمولاً ریسک و بازده سرمایه گذاری، دو عامل مهمی هستند که مورد توجه سرمایه گذاران داخلی و خارجی می باشند. در صورت قابل قبول بودن میزان ریسک، فعالیت های با بازده بیشتر، سرمایه گذاری بیشتری را جلب می کنند، در صورتی که ریسک سرمایه گذاری زیاد باشد، ممکن است سرمایه گذاران داخلی به دنبال فرصت های سرمایه گذاری دارای امنیت بیشتر، به خارج بروند. امروزه برای بسیاری از پژوهشگران اقتصادی روشن شده است که فرار سرمایه از کشورهای در حال توسعه، ناشی از احساس وجود ریسک بیشتر در سرمایه گذاری در این کشورها است. (Khan, Mohsin S. and Hague, Nadeem, Capital Flight From Developing Countries, ۱۹۸۷, pp. ۲-۵).

لذا با توجه به مطالب فوق می توان نتیجه گرفت فعالیت گروه های تروریستی باعث افزایش ریسک

بیشتر در سرمایه گذاری مناطق مرزی شده و ثبات اقتصادی مناطق مرزی ایران با پاکستان را با چالش مواجه کرده است.

۳- ثبات اقتصادی و قاچاق مواد مخدر

داگلاس در بررسی بر روی اثرات و جوه حاصل از مواد مخدر در اقتصاد کشورهای در حال تغییر به این نتیجه رسیده است که معاملات مواد مخدر با سطح درآمد کشورها مرتبط است. به عنوان نمونه برآورد شده است که در سال ۱۹۹۳ هزینه های مواد مخدر پاکستان در حدود ۳/۳ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور بوده و معاملات مواد مخدر غیر مجاز در سطح خرده فروشی ۱/۱ میلیارد دلار بوده است و بین ۸۰۰ میلیون تا ۸/۱ میلیارد دلار درآمد از محل صدور هروئین عاید پاکستان شده است. در حالی که جمهوری اسلامی ایران سالهاست مبارزه شدیدی علیه این تجارت نامشروع را آغاز کرده است. اما برخی کشورها به طرق مختلف اقدام به جذب سرمایه می کنند و قاچاقچیان بین المللی مواد مخدر با شگردهای مختلف و تأسیس شرکت های پوششی و برخی فعالیت های به ظاهر اقتصادی، پول خود را به صورت قانونی وارد نظام بانکداری سایر کشورها می کنند. در این وضعیت قاچاقچیان ایرانی نیز سرمایه های هنگفت خود را عملاً در خارج از کشور به جریان می اندازند. این امر ضمن لطمات جدی اقتصادی، موجب تضعیف شدید سرمایه گذاری در کشور خواهد شد. هرگونه سرمایه گذاری و فعالیت اقتصادی مستلزم وجود امنیت و اطمینان خاطر سرمایه گذاران است. اما گسترش قاچاق مواد مخدر در برخی مناطق کشور به ناامن کردن فضای سرمایه گذاری، انجامیده است. شرارت و ناامنی و تسویه حساب های خونین، اخاذی مسلحانه، راهبندان، گروگان گیری، حمله به مراکز اقتصادی و عمومی بارها به وسیله قاچاقچیان مواد مخدر در مناطقی از استان های آلوده کشور روی داده است. طبعاً طرح مسأله وجود ناامنی که عمدتاً با توجه به نبود شناخت دقیق از این مناطق به شکل اغراق آمیزی نیز بازتاب می یابد، موجب بی میلی به سرمایه گذاری می شود (www.irna.ir/news). وجود ناامنی موجب کاهش ثبات اقتصادی و در نتیجه عدم تمایل به سرمایه گذاری در کشور خواهد شد.

تأثیر عدالت اقتصادی بر مناسبات امنیتی دو کشور

عدالت اقتصادی موجب افزایش مناسبات بین دو کشور خواهد شد. حضرت امیر مومنان در خصوص عدالت می فرماید: العدل قوام الرعیه و جمال الولاة (آمدی، ۱۳۶۶: ج ۱، ص ۱۸۳، ش ۶۷۹)، عدالت مایه استحکام زندگی مردم و زینت حاکمان است. یا اینکه فرمودند: بالعدل تَصلح الرعیه (همان: ج ۳، ص ۲۰۶، ش ۴۲۱۵)، به سبب عدالت زندگی مردم سامان می یابد. با توجه به اینکه مردم استان

سیستان و بلوچستان به ویژه مناطق مرزی آن از جمله سراوان و گلشن از دیرباز از طریق رفت و آمد به پاکستان و کسب و کار با مناطق مرزی آن کشور، امرارمعاش می کنند. (اقتصادنیوز) از فرمایش حضرت می توان برداشت نمود عملی نمودن عدالت اقتصادی موجب استحکام زندگی و سامان دادن زندگی مردم خواهد شد و افزایش استحکام زندگی موجب افزایش مناسبات امنیتی بین ایران و پاکستان خواهد شد. عدالت اقتصادی در کشور بر ارکان مناسبات امنیتی ایران و پاکستان به شرح ذیل تاثیرگذار است.

۱- عدالت اقتصادی و چالش های مرزی بین دو کشور

همانطور که گفته شد عدالت اقتصادی، فقر مطلق را بر نمی تابد اما متأسفانه به وسیله از رونق افتادن کشاورزی و شکاف قیمتی بالای نرخ سوخت در دو طرف مرز اهالی سیستان به دلیل فقر موجود در مناطق مرزی، مجبور می شوند از ایران به پاکستان بنزین حمل کنند. یکی از مسیرهای اصلی ارتزاق این خانواده ها انتقال سوخت از ایران به پاکستان بوده است. بسیاری از خودروها سوخت خریداری شده در ایران را به پاکستان می برند و بر مبنای قیمت سوخت در آن کشور که بالاتر از ایران است به فروش می رسانند. مابه التفاوت قیمت سوخت در ایران و پاکستان درآمد آنان حساب می شود. اما به دلیل غیرقانونی بودن این کار سوخت بران ناچار بوده اند که با پلاک های مخدوش و سرعت بالا اقدام به جابجایی سوخت در مناطق مرزی کنند. به همین دلیل نیز سرعت غیرمجاز آنان حادثه آفرین برای خود و اهالی آن منطقه بوده است. به دلیل نهادینه بودن این شغل در آن منطقه و قاعده مند کردن آن بین مسئولان حکومتی توافق می شود طرح انتقال سوخت به صورت محدود و مشروط تعریف شود.

نظر محمدحسین رحمتی اقتصاددان و عضو هیات علمی دانشگاه شریف این است که "رانت بالای قاچاق سوخت این فرض اولیه را دامن می زند که قاچاقچیان بنزین با درآمد بالاتر و مرفه تر از دیگر ساکنین هر منطقه باشند". بر اساس محاسبات این اقتصاددان چندی قبل بنزین در مرز پاکستان نزدیک به لیتری ده هزار تومان بود. بنابراین انتظار می رود قاچاق ۶۰ لیتر بنزین نزدیک به ۳۰۰ هزار تومان سود داشته باشد. یک وانت می تواند روزانه ۶۰۰ لیتر بنزین قاچاق کند. لذا روزانه ۳ میلیون تومان درآمد رانتهی نصیب یک قاچاقچی می شود. اما با کمال تعجب مردم محلی از بی برکتی قاچاق و فراوانی فقر در میان قاچاقچیان صحبت می کنند. اکثر قاچاقچیان مستاجر هستند و در محلات فقیر شهر ساکن هستند. سوال اساسی آن است رانت ارزانی بنزین نصیب چه کسی می شود؟ در

حقیقت هیچ کس از رانت بنزین نصیب نمی‌برد و این رانت در ناکارآمدی سیستم مستهلک می‌شود. هزینه سوخت بنزین در مسیر رفت و برگشت بالا است. چون جاده مرزی به شدت بی کیفیت است قاچاقچیان معمولاً ناچارند ماهانه سه میلیون تومان هزینه تعمیر و نگهداری خودروی خود کنند (تخمین هزینه مازاد صرفاً برای کیفیت جاده و نه استهلاک خودرو). تعداد بسیار زیاد مکانیکی در شهرهای مرزی عملاً برای تأمین این تقاضا است. محموله نزدیک به ۵۰ درصد قاچاق‌ها هم یا از بین می‌رود یا توسط مامورین کشف و منهدم می‌شود. با لحاظ این موارد (بنزین منهدم شده، سوخت حمل و نقل قاچاق، تعمیر خودرو) هزینه رفاهی ازدست‌رفته هر لیتر بنزین به شرط قاچاق حدود ۲۲۵۰ تومان است. اگر فرض کنیم ۲۸ درصد مصرف بنزین در کشور قاچاق می‌شود (تفاضل ۱۱۰ میلیون لیتر مصرف روزانه امسال با ۸۰ میلیون لیتر مصرف روزانه سال گذشته) در این صورت هزینه رفاهی از دست‌رفته ارزان‌فروشی بنزین روزانه ۷۰ میلیارد تومان در روز است. با این محاسبات، کل درآمد خالص ماهانه یک قاچاقچی به شرط فعالیت در تمام روزهای ماه حدود ۱۰ میلیون تومان است. بدیهی است در این هزینه فرصت، خطرات جانی و نقص عضو قاچاق و هزینه سرمایه و استهلاک خودرو لحاظ نشده است. (<https://www.eghtesadnews.com>)

لذا می‌توان نتیجه گرفت عدالت اقتصادی در مناطق مرزی میان ایران و پاکستان در سطح پایینی قرار دارد و با توجه به مطالب فوق علاوه بر فقر مطلق مردم مرز نشین به دلیل وجود چالش‌های مرزی، حتی قاچاقچیان نیز به دلایلی از جمله هزینه مازاد برای کیفیت نامناسب جاده‌ها، استهلاک خودرو و خطرات جانی در شرایط مناسبی قرار ندارند.

۲- عدالت اقتصادی و فعالیت گروه‌های تروریستی

نبود عدالت اقتصادی و گسترش فقر یکی از ابزار جلب و جذب سازمان‌های تروریستی برای کشاندن جوانان بی‌کار، بی‌بضاعت و محروم است. سازمان‌های تروریستی با شعار مبارزه علیه بی‌عدالتی، نابرابری و آزادسازی سرزمین‌های اشغال‌شده توسط قوای خارجی به انگیزش جوانان می‌پردازند. تحقیقات نشان می‌دهد که کشورهای دارای حکومت‌های ضعیف در معرض گسترش تفکر بنیادگرایی خشونت‌آمیز و حملات آن‌ها قرار دارند. کشورهای ضعیف و درگیر بحران‌های سیاسی و اجتماعی فضای ایده‌آل را برای راه‌اندازی حملات و گسترش شبکه‌های دهشت‌افکن فراهم می‌کنند. حکومت‌ها با ساختارهای سیاسی شکننده در تأمین امنیت مرزی و کنترل اراضی قابلیت لازم را ندارند و به همین دلیل به سادگی می‌توانند به پناهگاه تروریسم تبدیل شوند. از

آنجا که مناطق مرزی به دلیل نبود عدالت اقتصادی، فقر، درآمد ناکافی، ضعف در تولیدات ملی مواجه‌اند، بیشتر در معرض تبلیغات و فعالیت‌های سازمان‌های تروریستی و جریان‌های بنیادگرا و افراطی قرار دارند. فهم عام این است که خشونت‌های برخاسته از محرومیت، فقر و بی‌کاری رابطه‌ای بسیار ضعیف با تروریسم دارند. پژوهشگران با رویکرد روانشناسی - جامعه‌شناسی به این باورند که محرومیت، شرایط اجتماعی-اقتصادی، دیدگاه افراد نسبت به شرایط اجتماعی و خواست افراد رابطه مستقیم با شورشگری و عمل آن‌ها دارد. محمداکبر چاکرزی معاون فرهنگی - اجتماعی و گردشگری منطقه آزاد چابهار می‌گوید: افراد به دو دلیل جذب گروهک‌های تروریستی و باندهای مواد مخدر می‌شوند. یکی فقر فرهنگی دیگری فقر اقتصادی. در مورد اول از بی‌سوادی مردم سوءاستفاده می‌شود و می‌گویند اگر فلان اقدام تروریستی را انجام دهی مستقیم به بهشت می‌روی. در حالت دوم هم افراد به خاطر چرخاندن چرخ زندگی خود فریب این گروهک‌های تروریستی را خورده‌اند. ([/https://www.irna.ir](https://www.irna.ir))

با توجه به مطالب عنوان شده و تحقیقات صورت گرفته می‌توان نتیجه گرفت در مناطق مرزی که عدالت اقتصادی ضعیف است در معرض گسترش تفکر بنیادگرایی خشونت‌آمیز و جذب جوانان به فعالیت گروه‌های تروریستی قرار دارند.

۳- عدالت اقتصادی و قاچاق مواد مخدر

کشت مواد مخدر در افغانستان و فراوری آن در لابراتوارهای پاکستان شبکه گسترده‌ای را که مستقلاً عمل می‌کرد، در دو کشور ایجاد نمود. به‌ویژه منطقه پشتون نشین از نظر نظامی و اقتصادی پایه و اساس حمایت از مبارزان شد. (Kruzmann, ۶۱۲, ۲۰۰۷)

ضعف شدید اقتصادی پاکستان یکی از عوامل مهم ناتوانی در اعمال حاکمیت موثر در کنترل جریان مواد مخدر بوده و امروزه دولت پاکستان بدون کمک‌های مالی آمریکا با مشکلاتی روبرو خواهد شد. چنانچه در سال ۱۹۸۰ دولت کارتر یک کمک ضعیف ۴۰۰ میلیون دلاری ۲ ساله را جهت کمک به اقتصاد پاکستان پیشنهاد نمود که دولت ضیاء الحق بدلیل ناکافی بودن آن را رد و از آن به عنوان قطره‌ای از دریای کمک‌هایی که بایستی به پاکستان شود یاد کرد (Mudiam, ۱۹۹۴: ۱۲۴ p) مصاحبه با ۵۵ نفر از مسئولان و متصدیان مرزهای شرقی نشان می‌دهد عوامل اقتصادی موجب رشد مواد مخدر در مناطق مرزی کشور است. به طور کلی مسئولان و متصدیان مرز سبب و علل رشد و گسترش قاچاق در مرزهای شرقی را بیشتر عوامل اقتصادی و به طور خاص فقر و بیکاری دانسته‌اند.

از نظر آنان عدم شناخت ظرفیت‌های اقتصادی و حاکمیت رویکرد امنیت محور، زمینه ساز فقر شده و این خود باعث روی آوری مرزنیشینان به قاچاق مواد مخدر شده است. (فصلنامه علمی علوم و فنون مرزی، ۱۳۸۹: ۳۲، دوره ۸، شماره ۳، ۳۰)

باتوجه به مصاحبه کارشناسی انجام شده می‌توان نتیجه گرفت یکی از مهم‌ترین علل رشد و گسترش قاچاق در مرزهای شرفی، نبود عدالت اقتصادی و فقر مناطق مرزی است.

تأثیر اصلاح الگوی مصرف بر مناسبات امنیتی دو کشور

عدم توجه به اصلاح الگوی مصرف و تجمل‌گرایی و مصرف‌گرایی تأثیر مستقیم بر قاچاق کالا، مواد مخدر و افزایش فقر در جامعه و گرایش جوانان به گروه‌های تروریستی خواهد داشت و این پیامدها در مناسبات امنیتی بین ایران و پاکستان تأثیرگذار بوده و موجب نفوذپذیری در مرزها، ایجاد شرارت، ناامنی و سرمایه‌گریزی خواهد شد. اصلاح الگوی مصرف در کشور بر ارکان مناسبات امنیتی ایران و پاکستان به شرح ذیل تأثیرگذار است.

۱- اصلاح الگوی مصرف و چالش‌های مرزی بین دو کشور

قاچاق کالا در مرزهای ایران و پاکستان تأثیر مستقیم بر تغییر الگوی مصرف دارد و موجب گسترش مصرف‌گرایی و فرهنگ تجمل‌گرایی خواهد شد. عناصر مصرف و هویت ایرانی - اسلامی هیچ‌سختی با تجمل‌پرستی، زیاده‌طلبی و مصرف‌گرایی ندارند. در اسلام کسب ثروت وسیله‌ای برای تحقق مراتب حیات طیبه و ایجاد زمینه سعادت دنیوی و اخروی خود و دیگران است و از نظر اسلام باید کسب ثروت را به عنوان یک هدف دنبال کرد. اما قاچاق با ترویج مصرف‌گرایی از طریق سوق افراد به سوی مصرف تجمل‌گرایانه، باعث تضعیف گرایش حق‌طلبی، کاهش مشارکت طلبی و کم‌رنگ شدن نوع دوستی و قناعت می‌شود و پرورش هویت ایرانی اسلامی را با چالشی بزرگ مواجه می‌کند (محمدی، ۱۳۹۴). یکی از پیامدهای قاچاق، از خودبیگانگی از هنجاری اجتماعی ایرانی اسلامی است. این هنجارها در بعد اجتماعی بر مشارکت، تعهد، وحدت و تلاش در راستای حفاظت از نظام اسلامی تأکید دارند، در صورتی که قاچاق با پیامدهایی نظیر: ۱. گسترش فرهنگ تجمل‌گرایی ۲. مصرف‌گرایی ۳. بیگانگی ۴. کاهش ارزش‌گرایی ۵. تمایل به قانون‌گریزی ۶. هدر رفتن سرمایه‌های اجتماعی ۷. تضعیف مقبولیت ۸. کاهش مشروعیت ۹. افزایش بی‌نظمی اجتماعی ۱۰. کاهش امنیت اجتماعی (حیدری‌فر، ۱۳۹۳). تحقیقات تجربی نیز دال بر این موضوع هستند و نتایج مطالعات نشان می‌دهد که افراد در ایران سعی دارند تا از طریق خرید کالاهای لوکس تجاری،

با نشان دادن توان خرید خود و دیگران را تحت تاثیر قرار دهند. از میان این کالاهاى تجارى که در ایران با استقبال زیادى مواجه شده مى توان به وسائلى منزل گران قیمت، ماشین هاى گران قیمت، گوشی هاى تلفن گران قیمت و مدل هاى پوشاک و کفش خارجى اشاره کرد. نمود این گرایش به مصرف کالاهاى خارجى را مى توان در افزایش واردات کالا (به عنوان یکى از نمودهاى مصرف گرایی) در سال هاى اخیر مشاهده کرد. به گزارش سایت خبرى تابناک، میزان واردات از سال ۱۳۷۲ از رقم ۱۱ میلیارد دلار تا سال ۱۳۹۰ به رقم ۵۷ میلیارد دلار رسیده است. در این مدت افزایش جمعیت ایران حدود ۲۵ درصد بوده است ولى افزایش واردات حدود ۲۸۰ درصد بوده است. البته اگر مصرف کالاهاى داخلى و کالاهایی که به صورت قاچاق وارد کشور مى شوند را به این رقم اضافه کنیم، افزایش مصرف خیلی بیشتر خواهد بود (محمدي، ۱۳۹۴)

نتایج تحقیقات نشان مى دهد عدم اصلاح الگوی مصرف و مصرف گرایی در جامعه موجب رشد ۲۸۰ درصدی در واردات شده و موجب افزایش قاچاق کالا از طریق مناطق مرزى شده است.

۲- اصلاح الگوی مصرف و فعالیت گروه هاى تروریستی

عدم اصلاح الگوی مصرف باعث مى شود ارزش هاى جامعه تغییر کند و حتى ثروت ارزش محسوب شود. هنگامى که ثروت ارزش محسوب مى شود، بدون در نظر گرفتن اینکه از چه راهى به دست آمده، نظام اجتماعى در معرض قرار مى گیرد. از سویی تغییر معیارهاى ارزشى نسبت به سال هاى نه چندان دور در اغلب کشورها باعث شده که اخلاقیات از سوى نسل جدید کمتر مورد توجه قرار گیرد (وطن خواه، ۱۳۹۱). لذا وقتى ارزش ها تغییر کرد و ثروت اندوزى ارزش شد، فقر موجود در مناطق مرزى نیز به کمک آن آمده و موجب مى شود جوانان برای بدست آوردن ثروت و و فرار از فقر موجود شروع به پیوستن به گروه هاى تروریستی نمایند.

مدل نظرى مبتنى بر آرای گار درباره فرایند سیاسى شدن پیامد مصرف گرایی بیان مى کند: ناهمخوانى توانایی ها با انتظارات مصرفى باعث محرومیت نسبی و در نهایت باعث خشونت سیاسى مى شود:

ابتدا با درك محرومیت و آگاهی نسبت به آن نارضايتى بروز مى کند. به زعم گار، در همین وضعیت پتانسیل خشونت جمعی فراهم شده است. در مرحله بعد، این نارضايتى سیاسى مى شود. سیاسى شدن نارضايتى بدین نحو است که افراد منبع یا ریشه محرومیت خود را در عملکرد نظام سیاسى مى یابند. نارضايتى وجه دیگر حمایت سیاسى است. به بیان روشن تر، وقتى که افراد منبع محرومیت خود را به عملکرد نظام سیاسى منتسب مى کنند، در عمل میزان حمایت سیاسى آنان

کاهش یافته است. منتها با توجه به شدت و گستره محرومیت نسبی، کاهش حمایت سیاسی می‌تواند صرفاً در سطح دولت روی کار باشد و باقی بماند، یا می‌تواند به سطوح رژیم سیاسی و در نهایت اجتماع سیاسی نیز سرایت کند. به نظر گار، در وضعیت مذکور پتانسیل خشونت جمعی به پتانسیل خشونت سیاسی تبدیل می‌شود. در واقع، می‌توان این چنین نتیجه‌گیری کرد که شدت و گستره بالای محرومیت نسبی از نظر سیاسی زمینه ساز خشونت‌های سیاسی است که در قالب ناآرامی‌ها، اعتراضات و شورش‌ها تحقق می‌یابد. (فصلنامه تحقیقات فرهنگی سال اول، شماره ۱، ۱۳۸۶: ۲۴۸)

این نظریه نیز نشان می‌دهد مصرف‌گرایی و عدم اصلاح‌الگوی مصرف موجب افزایش خشونت می‌شود که می‌توان نتیجه گرفت عدم اصلاح‌الگوی مصرف می‌تواند منجر به افزایش فعالیت گروه‌های تروریستی شود.

۳- اصلاح‌الگوی مصرف و قاچاق مواد مخدر

قاچاق مواد مخدر تاثیر منفی بر ارزش‌های جامعه، اصلاح‌الگوی مصرف و دوری از باورهای اسلامی جامعه ایران دارد و البته عکس آن یعنی باورهای اسلامی جامعه موجب دوری افراد جامعه از مواد مخدر خواهد داشت. یکی از انواع قاچاق که منجر به تغییر ارزش‌ها در جامعه می‌شود، قاچاق مواد مخدر است. قاچاق مواد مخدر تاثیرات زیر را بر ابعاد ارزشی جامعه دارد:

قاچاق مواد مخدر بیشترین تاثیر منفی را بر توسعه انسانی بر جای می‌گذارد.

قاچاق مواد مخدر، ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی جامعه را به طور منفی تحت تاثیر قرار می‌دهد.

قاچاق مواد مخدر، با باورهای اسلامی جامعه ایران در تضاد و تقابل است.

قاچاق مواد مخدر، از پیوند جوانان با فرهنگ ملی-اسلامی ایران می‌کاهد. (یاروی بافقی، ۱۳۸۹)

بنا بر آمار موجود، تعداد زندانیان مواد مخدر ۴۸ درصد کل زندانیان کشور را تشکیل می‌دهند که با توجه به رقم ۱۵۰۰۰۰ نفری کل زندانیان، قریب ۷۲۰۰۰ نفر آنها را زندانیان مواد مخدر تشکیل می‌دهند (یاروی بافقی، ۱۳۸۹). لذا قاچاق مواد مخدر و افزایش تعداد معتادان باعث کاهش ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی در جامعه از جمله اصلاح‌الگوی مصرف شده که آمار فوق نشان می‌دهد حدود نیمی از زندانیان کشور را زندانیان مواد مخدر تشکیل می‌دهند.

طبق پژوهشی که انجام می‌شود حدود ۲۰۰ نفر از تمامی دانشجویان پسر دانشگاه تبریز در سال ۱۳۹۳-۹۴ انتخاب می‌شوند و از آنها در خصوص گرایش به مواد مخدر و باورهای دینی و بحران هویت سوال می‌شود.

یکی از نتایج پژوهش این است که رابطه بین دین داری و گرایش به مصرف مواد، رابطه‌ای معنی دار و منفی است. نتایج تحقیقات عموماً وجود رابطه معکوس بین مذهب و مصرف مواد مخدر را نشان می‌دهند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که داشتن اعتقاد مذهبی نقش مهمی در کاهش سوء مصرف مواد دارد. (دوفصلنامه علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، دوره ۷، شماره ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۹۸: ۱۱۱)

تحقیق فوق نیز نشان می‌دهد گرایش به اعتقادات مذهبی که از جمله آن دوری از فرهنگ مصرف گرای و اسراف است رابطه معکوس با مصرف مواد مخدر دارد، یعنی می‌توان نتیجه گرفت کسانی که معتقد به اصلاح الگوی مصرف هستند از اعتیاد و قاچاق مواد مخدر دوری می‌نمایند.

نتیجه گیری

پژوهش کنونی با هدف بررسی تاثیر اقتصاد مقاومتی بر مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان انجام شد تا بتواند با شناسایی و بهره برداری از حوزه‌های همکاری‌های احتمالی بین ایران و پاکستان در راستای تامین اهداف امنیتی گام بردارد. بر اساس این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت طبق الگوی تحلیل ارکان اقتصاد مقاومتی شامل: حمایت از تولید ملی، ثبات اقتصادی، عدالت اقتصادی و اصلاح الگوی مصرف بر مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان، شامل سه موضوع بحرانی مهم چالش‌های مرزی، گروه‌های تروریستی و مواد مخدر تاثیر مستقیم داشته است. در شرایط تحریم و فشار اقتصادی دوجندانی که بر جامعه وارد می‌شود، اجرای اقتصاد مقاومتی به ویژه بُعد عدالت اقتصادی و حمایت از تولید ملی صرفاً با سیاست‌های ابلاغی و بُعد سیاسی دادن به این ماجرا به اجرا در نمی‌آید بلکه انجام امور اقتصادی براساس منطق اقتصادی و همچنین نوعی بازجامعه پذیری اجتماعی است که شهروندان را با الگوی اقتصاد مقاومتی همراه می‌سازد و آنها را برای مناسبات آماده می‌سازد. اقتصاد مقاومتی به عنوان بستری اجتماعی مطرح بوده و در واقع الگوهای ارتباطی شبکه‌ای از کنشگران در تولید، توزیع و مصرف کالا و خدمات است که در شرایط بحرانی افول نکرده، قدرت خودسازماندهی خود را داشته و با هضم عوامل بحران، مانع از تحمیل قواعد دیگری به خود شده و در صورت لزوم می‌تواند قواعد خود را بر دیگری تحمیل کند. تحریم‌های اقتصادی همواره به عنوان یک مانع بر سر راه کشورهای مختلف به ویژه کشورهای درحال توسعه وجود داشته است، اما با بهره برداری از توان داخلی، امکان حمایت از اقتصاد داخلی و تقویت روابط اقتصادی با کشورهای همسایه فراهم می‌شود. به شاخص‌های معرفی شده در پژوهش

حاضر باید به‌عنوان سیاست‌های امنیتی که پیش نیاز رسیدن به مناسبات امنیت بین ایران و پاکستان است نگریسته شود، چراکه تقویت روابط اقتصادی با کشور پاکستان موجب تقویت مناسبات امنیتی بین دو کشور می‌شود.

تبعات شکنندگی و بی‌ثباتی در پاکستان در سه حوزه مرزی، گروه‌های تروریستی و مواد مخدر به مثابه تهدیدی جدی به حساب می‌آید و ادامه این ناآرامی‌ها هنگامی جدی‌تر است که بتواند فضای پیرامونی ایران را متأثر کند. بنابراین، طبق تحقیق انجام شده می‌توان با کاربست اقتصاد مقاومتی در چهار حوزه تولید ملی، ثبات اقتصادی، عدالت اقتصادی و اصلاح الگوی مصرف موجب تقویت مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان شد.

جدول ذیل بر اساس تحلیل‌های انجام شده متغیرهای مداخله‌گر در ارتباط اقتصاد مقاومتی با مناسبات امنیتی، طبق مطالب مستند و مستدل فوق‌الذکر ترسیم شده است.

قاجاق مواد مخدر	گروه‌های تروریستی	چالش‌های مرزی	
برشکسته شدن کارخانه‌ها و موجب بیکار شدن جوانان	کاهش جذب سرمایه‌گذاری	قاجاق عمده سوخت و کاهش تولیدات ملی	حمایت از تولید ملی
خروج سرمایه‌های هنگفت از کشور	فرار سرمایه‌ها از ایران	کاهش جذب سرمایه‌گذاری خارجی و افزایش مشکلات مناطق آزاد	ثبات اقتصادی
فاصله طبقاتی و از بین رفتن شغل‌های تولیدی	گسترش فقر و افزایش جرایم امنیتی	از رونق افتادن کشاورزی و افزایش قاجاق بنزین	عدالت اقتصادی
کم‌رنگ شدن ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی و فاصله گرفتن از فرهنگ ملی - اسلامی	ثروت‌اندوزی، بروز خشونت و نارضایتی سیاسی	گسترش مصرف‌گرایی و فرهنگ تجمل‌گرایی. افزایش واردات و کاهش صادرات	اصلاح الگوی مصرف

پیشنهاد

سیاستگذاران بایستی سیاست‌ها و تمهیداتی را برای شهروندان فراهم کنند تا هم کالای ایرانی تولید شود و هم اینکه به مردم معرفی شود. سیاستگذاری دولت باید بیشتر جنبه اقتصادی داشته باشد تا جنبه سیاسی، زیرا شهروندان به حمایت از تولید ملی اعتقاد دارند، در صورتی که به عدالت اقتصادی اعتقادی ندارند. بنابراین باید برای رفع نابرابری‌های اقتصادی، اقدامات اقتصادی انجام داد. طبق پژوهش صورت گرفته امنیت داخلی و مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان تحت تأثیر همه ابعاد اقتصاد مقاومتی است. بنابراین پیشنهاد می‌شود: یکی از سیاستگذاری‌های دولت می‌تواند تأکید بر محتوای اقتصاد مقاومتی باشد تا هم امنیت روانی شهروندان تحکیم یافته و تسکینی در وضعیت کنونی اقتصادی کشور باشد و هم مناسبات امنیتی بین جمهوری اسلامی ایران و پاکستان تقویت گردد.

فهرست منابع منابع فارسی

۱. آمدی، عبدالواحد محمد التیمی، غررالاحکم و دررالکلم، خوانساری، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، اول، ۱۳۶۶ ش، ج ۱، ۲، ۳، ۴، ۶.
۲. پاپلی یزدی، محمد حسن (۱۳۶۸). پیامدهای سیاسی، اقتصادی بلوچستان بدن نخلستان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، اصفهان: دانشگاه اصفهان، شماره ۱۳، صفحات ۳۴-۵۳.
۳. سن ایزدی، علی اکبر دبیری، (۱۳۹۲). ارزیابی جغرافیایی تروریسم در جنوب شرقی ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، تهران: انجمن ژئوپلیتیک ایران، سال نهم، شماره اول، صفحات ۱۲۶-۹۱.
۴. سینزاده، مصطفی (۱۳۹۲). مفهوم و ماهیت امنیت ملی. مرکز مطالعات خلیج فارس.
۵. ق پناه؛ جعفر (تابستان ۱۳۷۷). قاچاق مواد مخدر و تاثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران. پژوهشکده مطالعات راهبردی اقتصاد ایران، ش ۱۱، ص ۸.
۶. مید احمدی، آرش بیدالله خانی (۱۳۹۱)، طالبان پاکستان: علل پیدایش، ماهیت و چالش های امنیتی شماره ۱
۷. یدری فر، محمد رئوف (۱۳۹۳). بررسی آثار و پیامدهای امنیتی قاچاق کالا، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال دوازدهم، شماره ۴۸
۸. وفصلنامه علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، دوره ۷، شماره ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۹۸. دانشگاه امام صادق(ع) پردیس خواهران از مقاله رابطه بین باورهای دینی و بحران هویت با گرایش به مصرف مواد مخدر
۹. بیعی، علی، (۱۳۸۷)، مطالعات امنیت ملی، تهران: مقدمه ای بر نظریه امنیت ملی در جهان سوم، انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
۱۰. جبی فرجاد، حاجیه؛ فریبا شایگان و ضرغام سرپرست؛ (۱۳۹۹). نقش اقتصاد مقاومتی بر احساس امنیت اجتماعی، توسعه سازمانی پلیس، دوره ۱۷، شماره ۷۲، صص ۵۶-۳۱
۱۱. حمانی، تیمور و محمدامین صادق زاده (۱۳۸۹). تأثیر استقلال بانک مرکزی بر ثبات اقتصادی، فصلنامه پول و اقتصاد، ش ۶.
۱۲. ندلیب، علیرضا، ۱۳۸۰، نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران، انتشارات دانشکده فرماندهی ستاد نیروهای مسلح.
۱۳. فاتحی، کمال، "کشورهای در حال توسعه فرار سرمایه، و ناآرامی های سیاسی - اجتماعی"، علی طوسی، برنامه و توسعه، دوره ۲، ش ۴، ص ۹۷.

۱۴. فدوی، حبیب اله، کنعانی، مهدی (۱۳۹۵). واگرایی های سیاسی - امنیتی در روابط ایران و پاکستان، فصلنامه پژوهش های سیاسی و بین المللی، سال هفتم، شماره بیست و نهم.
۱۵. فرهنگ، منوچهر (۱۳۹۲). فرهنگ بزرگ اقتصادی. ج ۲. تهران: نشر البرز.
۱۶. فصلنامه تحقیقات فرهنگی سال اول، شماره ۱، پاییز ۱۳۸۶، مقاله پیامدهای سیاسی مصرف گرایی.
۱۷. کریمی پور، یدالله (۱۳۷۹) مقدمه ای بر ایران و همسایگان (منابع تنش و تهدید)، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
۱۸. محمدی، حمدالله (۱۳۹۴). تاملی بر چالشهای تربیت مبتنی بر هویت ایرانی اسلامی در مواجهه با فرهنگ مصرف گرا و نولبرالیزم، فصلنامه مطالعات ملی.
۱۹. میررضوی، فیروزه، (۱۳۹۳). ریشه تنش های مکرر میان ایران و پاکستان، منتشر شده در: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات ابرار معاصر تهران.
۲۰. واعظی، محمود (۱۳۹۰). ایران و تهدیدات ناشی از بی ثباتی در افغانستان و پاکستان، مجله کانون بحران در آسیا، مرکز تحقیقات استراتژیک.
۲۱. طن خواه، حمید (۱۳۹۱). بررسی نقش پلیس در پیشگیری و مقابله با قاچاق زنان و دختران، پلیس زن.
۲۲. هوشمند، احسان (۱۳۹۰). توسعه سیستان و بلوچستان و چالش های پیش رو، فصلنامه گفتگو. شماره ۵۷ تهران.
۲۳. یاور، بافقی (۱۳۸۹). امنیت تعیین تاثیر قاچاق مواد مخدر بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، پژوهشهای مدیریت انتظامی.
۲۴. <http://www.css.ir/fa/content/> بررسی صادرات گازوئیل و بنزین ایران به پاکستان و مواجهه با قاچاق سوخت.
۲۵. <https://www.hamshahrionline.ir/news> قاچاق سوخت و ضرر مرزنشینان سراوان.
۲۶. www.isna.ir/news شصت درصد مواد مخدر از مرز پاکستان وارد ایران می شود.
۲۷. www.irna.ir/news ناامن کردن فضا جهت سرمایه گذاری.

منابع لاتین

1. Buzan, Barry, "The Interdependence of Security And Economic Issues in the New.
2. uddington, J.T., Capital Flight: Estimates, Issues and Explanations, Princeton, Newjersey, Princeton Studies in international finance, No.58, 1986.
3. International Monetary Fund, D M/8/17, March 11, 1-70, 1986.
4. han, Mohsin S. and Hague, Nadeem, Capital Flight From Developing Countries, 1987, pp.2-5.
5. Kreutzmann, Herman, (2007): "Afghanistan and the opium world Market: poppy roduction and Trade", Iranian Studies Vol. 40, No. 5 Mudiam, prithvi, Ram.
6. WorldOrder" in: Richard Stubbs and Geoffrey R., Political Economy and The hanging Global Order, Great Britain, Macmillan Press LTD, 1994, p.99.